

מוזאון בית שטורמן

דיין: אלבום משפחה

2017-1905

עורך: גיא רז

דיין

אלבום משפחה / 1905-2017

עורך: גיא רז

בית חיים שטורמן
מזאנאן וזאנאן ליידישע האמונה

מנהלת: שפרה ברעם

דיין: אלבום משמחה / 1905-2017

ספיו 2017

אחזר התערוכה ועורך הקטלוג: גיא רו

קטלוג

עיצוב והפקה: משה מירסקי

עריכת טקסט: שלומית עוזיאל

הדפסה וזריכה: אופסט א.ב., תל אביב

ציילמים נוספים: צחי רייזל, גיא רו

תערוכה

הדפסה ומסגור: דיגיטל פוטופרינט, נתניה

פריקות ווספות: נדב מן, ביתמונה

סרטים בתערוכה

נהל - עמק יזרעאל, 1923. קטעים מתוך הסרט "מעשה בחייר אמריקאי בארץ

ישראל", במאי: ויליאם סופקיס, צילום: יעקב בן דב, עריכה: יעקב גרוס /

באדיבות ארכיון הסרטים היהודיים ע"ש שפילברג

"בנהל", 1961, במאי: אמיל קנבל, קריינות: דוד פרלוב / באדיבות שירות הסרטים

הישראלי

עטיפה קדמית:

דבורה (זוטולובסקי), שמואל ומשה דיין, 1918

צלם: אברהם סופקין / מתוך אלבום המשמחה

עטיפה אחורית:

זור (גפן) ואייל בצר ביום הנישואין, 23.10.1972

משמאל: ענת גפן (לימים בן ארי), אחותה של זור גפן

© 2017, בית שטורמן

הקדמה

מאז הקמתו ועד היום, הציב לו בית שטורמן כמטרה לספר את סיפורה של ההתיישבות העובדת בעמק כמובילה תרבותית וחברתית. הקטלוג והתערוכה "דיין: אלבום משפחה" מממשים את חזונו החינוכי והערכי, ומחדדים את התפישה האוצרותית הקהילתית של המוזאון. תפישה זו מציעה לראות ולבדוק את מורשת העמק מזווית שונה ואחרת, ובכך לרענן את הויכרון הקולקטיבי ולהוסיף לו נופך, עומק ואם אפשר, גם קצת רכות. אנו מבקשים לציין את שנת היוכל למלחמת ששת הימים בקטלוג ובתערוכה שכותרתם "דיין: אלבום משפחה" ולא "דיין: אלבום מלחמה". אחר המסרים שאנו שואפים לבדוק ולהציג בתערוכה הוא שינוי בהיררכיה. לצד מיתוס הלוחמים שטיפחה משפחת דיין, כמו משפחות רבות אחרות, ברצוננו להציג אפשרות הפוכה, של הבניית מיתולוגיה משפחתית ולאומית חדשה דרך הצד הנשי, ההומני ומבקש השלום. הקטלוג מתעד ומשמר את תערוכת הצילום הקברצתית שנערכה במוזאון, ואשר הציגה לראשונה את התפתחות הצילום התיעודי בארץ דרך אלבום משפחתי אחר, שבמרכזו משפחות מעמק יזרעאל – דיין, שטורמן ובצר, הקשורות זו לזו בקשרי דם ונישואין.

עפרה ברעם, מנהלת מוזאון בית שטורמן

תורות

תורה לבני משפחת דיין: רות דיין, יעל דיין, זהר (גפן) בצר, יואב דיין, ליאור דיין ואחרים, שפתחו בפנינו את אלבומי המשפחה וסייעו בהפקת התערוכה והקטלוג. תורה גם לנרב מן מסטודיו "ביתמונה", שסרק את הצילומים מאלבומי משפחת דיין: לצלמים הפועלים כיום שהשאיילו את צילומיהם; לארכיון הסרטים ע"ש שפילברג ולשירות הסרטים הישראלי על הסרטים המוצגים בתערוכה; לשלומית עוזיאל על עריכת הלשון; למשה מירסקי על עיצוב התערוכה והקטלוג; ל"דיגיטל פוטופרינט נתניה" על ההדפסה והמסגור של צילומי התערוכה; ל"ברומייד" על הכנת צילומי מיכה קירשנר; לצוות בית שטורמן; אורית יוסף-בכר, עמית אדלר, מלכי פומרנץ, אביבה לוז, בועז ביטון וענת ציולינג, על עזרתם בהפקת התערוכה.

דבורה ושמאל דיין בשער ביתם, נהלל, 1935 לערך
 צלם לא ידוע / מתוך אלבום המשפחה

דיין: אלבום משפחה / 1905-2017

"אני שמחה על מה שהיה ועל מה שהייתי ומה שקלטתי, כמו קרביה של מצלמה
שנשמר בה סרט והיו שריחו מתפוגג ואין אליז ערגה, אבל נעים לרפד בו את התאים
המתנוונים..."

יעל דיין, מנגד, 2014

הסליל הכפול או גנאלוגיה צילומית

בראשית הייתה המשפחה. רבי אליהו, אבא של פנחס, היה דיין בחצרו של
הרבי משפולי¹. מכאן שם המשפחה לדורותיה. רבי פנחס (1839-1918) היה
דיין ושוחט וגם אביהם של אטל, יצחק, אברהם, אליהו וראובן דיין. אברהם
וחיה דיין היו הוריהם של אליהו, שרה, בלה, בת שבע ושמואל. אלו הם
שמותיהם של מייסדי שבט דיין. אליהו, בלה ושמואל עלו לארץ ב-1908. הענף
המרכזי של השבט המוצג בתערוכה ובקטלוג הוא זה של דבורה ושמואל דיין.
הכוכב הזוהר מעל שבט דיין הוא בלא ספק משה דיין (1915-1981). בנם
של דבורה ושמואל. משה היה הילד השני שנולד בדגניה, אם הקבוצות
והקיבוצים, והיה להתגלמות דמות הצבר המיתולוגי, האוחז במחרשה ובנשק,
סיפור עלייתו ונפילתו הוא המיתוס שעליו גדל דור ההמשך של המשפחה,
עד לימינו־אנו, כמעין משפחת אצולה מקומית. במהלך הדורות היו במשפחה
המורחבת חלוצים ועובדי אדמה, לוחמים, פוליטיקאים, רמטכ"ל ושר ביטחון,
סגן רמטכ"ל, נשיא מדינה, שרים, שגרירים, משוררים, עיתונאים, סופרים,
שחקנים, במאים ואמנים.

התערוכה מציגה את הדגא. של "משפחת האדם" הדיינית על ציר
ההיסטוריה של הצילום המקומי. גוף האדם מול גוף המצלמה, תאי הזיכרון
הפרטיים והקולקטיביים אל מול תשלילי הזיכרון הצילומי, המעידים גם על
פוטנציאל השכחה שבעל פה. הסליל הכפול הזה נארג בעיגול המפורסם
של נהלל - ראשון מושבי העובדים בארץ ישראל, שנוסד ב-1921. העיגול
הוא פרי תכנונו של האדריכל ריכרד קאופמן, שהתממש עם בניית המושב
בראשית שנות ה-30, ומגדל המים המיתולוגי הוקם ב-4-1923. על תל שימרון
נראה בית הקברות של נהלל, כפתחה של מנהרת זמן - הקברים כקופסאות

לבנות על התל שבו ישבו הראשונים בטרם עלו לארמת המושב, ובהן קבורות חלק מהדמויות המופיעות כאן, בצילומי התערוכה והקטלוג.

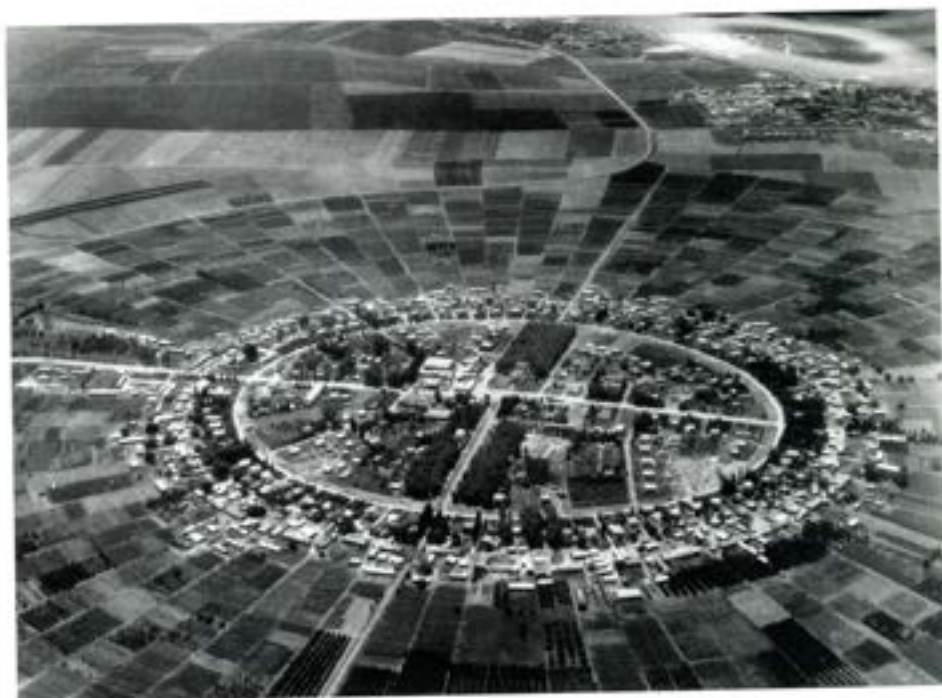
באלבום המשפחה של שבת דיין מתועדים לא רק בני המשפחה, אלא גם תולדות הצילום בארץ ישראל, ומכונסים בו מיטב צלמי הארץ שתיעדו משפחה חלוצית אחת: אברהם סוסקין, זולטן קלוגר, הלז פרנבך, אלפרד ברנהיים, מיכה ברי"ע, יעל רוזן, מיכה קירשנר, ורדי כהנא ואחרים. התערוכה נעה על ציר הזמן, מצילום במצלמות כבדות על תשלילי זכוכית בצילומי סטודיו מוקפדים, אל מצלמות "לייקה" ובהן סרט צלולויד המתעדות באופן ספונטני את חיי היום-יום, ועד צילום דיגיטלי ובחזרה לצילום מבוים. זיכרון בשחור-לבן המתחלף בזיכרון צבעוני.

התמונות ההיסטוריות הראשונות המופיעות בתערוכה לא צולמו בארץ. אחת מהן מתעדת ¹⁹ כנראה, את פרידתם של אברהם וחיה דיין ממשפחת בנם אליהו דיין בצאתה מאוקראינה לארץ ישראל בשנת 1909. שנה אחר כך, אותה משפחה כבר מצטלמת בסטודיו של הצלם התל אביבי אברהם סוסקין. אל "פוטוגרפיה א. סוסקין" מגיעים במהלך שנים אלה מרבית בני המשפחה, וב-1918 מגיעים לשם גם שמואל, דבורה וילדם הבכור משה דיין ²⁰.

"ילדי יקירי, כשהלכתי אחרי המחרשה הבוקר [ג.ר. ידעתי שהאדמה הזאת נחרשה בפעם הראשונה, ומתי חרשו יהודים את האדמה הזאת? לפני הרבה שנים [...] כשהייתי ילד בגילך ולמדתי על ערים וחצרות שבצמק ירעאל, לא חשבתי שאני אתישב באחת הערים האלו – בנהלל. התגעגעתי, ורציתי להיות בארץ שמשה הביא אליה את היהודים ובעצמו לא הורשה לעבור אל תוכה [...] וכשתודל געבור את האדמה ולא נרד ממנה לעולם, אם כל היהודים ילדיהם יעשו ככה בכל הארץ, היא תשוב להיות שלנו, לבטח עד עולם [...] נשיקות חמות לך ילדי יקירי, שלך אבא". שמואל דיין, מכתב לבנו משה בן ה"6, בחוק **נהלים** – סיפור 40 שנה, 1961

הנשים לבית דיין

התמונה הראשונה שרואים הצופים בתערוכה היא תצלומה של שירה גפן ²¹. שירה היא בתם של נורית (מקובר) ויהונתן גפן, נכדתם של אביבה (דיין) וישראל גפן, נינתם של דבורה (זוטלובסקי) ושמואל דיין. הצלם גבריאל בהרליה יצר צילום שהוא מחווה לשלושה מקורות: האודליסקות הגדולות

נהלל, 1939

צילום אוויר: זולטן קלוגר / ארכיון: אסף ברטי

של הציור הניאו־קלאסי בסוף המאה ה־18, הצילום האוריינטליסטי בארץ הקודש, שהתפתח ברוח אותם ציורים במחצית המאה ה־19, והציירת פרידה קאלו – העצמאית, המורדת והדרמטית – שפעלה במקסיקו בשנים שבהן חרשו בני משפחת דיין בשדות נהלל. הבחירה לפתוח בצילום זה מציעה לצופים לקרוא את הסיפור המשפחתי, בראש ובראשונה, דרך תמונות הנשים שבמשפחה. בחירה זו, המתבטאת ברבים מצילומי התערוכה, נועדה ליצור היפוך בהיררכיות המיתולוגיות שהובילו הגברים־הלוחמים לבית דיין, ולהציג את האפשרות ההפוכה: הבניית מיתולוגיה משפחתית ולאומית דרך הצד הנשי, ההומני ודורש השלום.

זהר בצר, אחותו של יהונתן גפן, מייחסת את הרוח המשפחתית ואת שלל כישורונותיהם של בני המשפחה לאם המשפחה, דבורה דיין. בטרם עלתה לארץ, כאשר הייתה עדיין בקיבוץ שבאוקראינה, ראתה אשה זו את סבלם של האנשים העובדים והצטרפה למפלגה הסוציאלי־דמוקרטית. דבורה אהבה את הספרות הרוסית ואף הזילה דמעה ביראת קודש על קברו של "אביר נפשה" טולסטוי. היא עלתה על ספינה לארץ ישראל ב־1913, פגשה את שמואל ברגניה, וב־1915 נולד משה. היא עצמה הרגישה כל ימיה וזה בארץ, אך כישרון הכתיבה והפסימיות העקרונית שלה נקלטו היטב בשושלת דיין הארץ־ישראלית, ומלווים את המשפחה לאורך הדורות. הנשים לבית דיין בלטו תמיד באופיין הסוער, ביופיין הכובש ובפעילותן החברתית, ובמאה השנים האחרונות פסעה בראשן רות דיין, "מלכת השבט" ואשתו הראשונה של משה. רות דיין היא בת 100 כיום, ולה 12 נינים.

"התקס המשיך, כמה נהלים ותיקים אפילו היילו דמעה – סימן בדוק לכך שמדובר באירוע מוצלח – ואני הבטתי אל עבר נופי העמק שנפרשו לפניי וחשבתי לעצמי שהקברים של משפחת דיין בבית העלמין בשולי גבעת שימרון מספרים סיפור שניתן לסגור כסרגדיה יענית קלאסית. רק שעדיין לא ברור מיהו הגיבור הטראגי בסיפור הזה [...] בכל אופן, מה שבטוח הוא ששרידי הטירוף הדייני המוכר קבורים עמוק בתוך הקרקע הפיוטית של בית הקברות בשימרון."

ליאור דיין, מתוך הכתבה "90 שנה לנהלל", NRG, 2011

החיים על פי אנפא

תערוכה זו אינה רק תערוכה היסטורית. זוהי גם תערוכה "חורשת", או שמא נאמר מסמנת, הפותחת תלם רחב של פרשנויות על ציודי צילום ועל בני המשפחה המתמסרים לערשת המצלמה – ראו, כך נראית משפחה אחת ידועה על פני חמישה דורות בארץ. זהו אילן יוחסין המורכב מפאזל של מבטים על פניהם של בני משפחת דיין, שהשילוב בין הפוטוגניות שלהם למקומם במרכז ההווה הישראלית הפך אותם לנושא צילום נחשק. הצילומים מספרים סיפורים רבים: משפחה דתית של שוחטים וריינים הופכת לשבט של חלוצים המתאבלים בארץ הקודש ומקדשים את דת העבודה לצד כיבוש הארמה, שבט של מושכים בעט, לוחמים עזי נפש וגנרלים במלחמות ישראל, לוחמות שלום. בתמונות וביניהן מתרחשים ורוחשים החיים ובהם חתונות, לוויית, גירושים, סכסוכים משפחתיים, פרשיות אהבים, חסך באהבת אב או אם, שוד עתיקות, גידול אריה בחצר הבית, סמים, אלכוהול, ובקצות הענפים של עץ המשפחה – ארץ ישראל השלמה מול דיאלוג עם הפלסטינים. השמות מספרים סיפור משל עצמם: משה דיין נקרא על שם משה ברסקי שנרצח בידי בדואים ברגניה, זהר גפן נקראת על שם זהר דיין ("זוריק"), שנהרג במלחמת העצמאות, שאול בצר נקרא על שם שאול אלקנה מנהלל שנהרג במלחמת ששת הימים, אביב גפן נקרא על שם סבתא אביבה, ודילן גפן על שם בוב דילן. ואחרי כל אלה, זוהי תערוכת צילום קבוצתית המציגה אלבום משפחה סלקטיבי ובמרכזו משפחות עמק יזרעאל – דיין, שטורמן ובצר, שקשרי דם מחברים ביניהן. קורות השבט זימנו את בניו ובנותיו אל מול פני המצלמה, והם מביטים אלינו מקירות בית שטורמן ומעל דפי אלבום המשפחה העדכני המזמינים אותנו לנסות לפענח את סודם. המצולמים יודעים-לא יודעים כי יום אחד יוצגו בתערוכה כקפסולת זיכרון היסטורית. התערוכה וכעת גם הקטלוג הם גנאלוגיה משפחתית המשולבת בגנאלוגיה של משפחת הצילום ובארכיאולוגיה צילומית של הארץ הזאת. הצופים מוזמנים להביט בצילומים ולהשתקף בהם – דור לדור.

גיא רז, אוצר התערוכה.